

Славица О. Гароња Радованац¹
Универзитет у Крагујевцу
Филолошко-уметнички факултет
Катедра за српску књижевност

СУСРЕТ СА БАЛКАНСКИМ МИТОМ – ПУТОВАЊЕ РЕБЕКЕ ВЕСТ ПО ЈУГОСЛАВИЈИ 1937. ГОДИНЕ

Abstract: This paper discusses the monumental travelogue by Rebecca West *Black Lamb and Grey Falcon*, the genre that can be considered as an in-depth anthropological study of the Balkans, primarily Serbian mentality, prejudice and mythic paradigms of Balkan heritage. Rebecca West's journey across Yugoslavia, which is to be regarded as "a journey in itself," seeks to explain the origins of fascination by our country and the people living in it during the major part of the 20th century. Finally, it is the second Englishwoman (the first was Miss Adelina Paulina Irby), whose extremely meticulous and fair presentation of the Balkan mentality, its people, history, lifestyle and opinion, represents a rare example of imagology of the South Slavs and Serbs, by the author of the English-speaking area whose compatriots for more than two centuries, constructed conceptions that were highly arbitrary and grouped in the phenomenon of "inventing Ruritania" (the term and the book written by Vesna Goldsvorti).

Key words: Rebecca West, Yugoslavia, Balkan myth, imagology, East-West dichotomy

1.

По сопственом признању у уводном делу свог монументалног дела *Црно јаће и сиви соко* (*Black Lamb and Grey Falcon*) Ребека Вест² је први пут чула за Југославију 1934. године, а поводом убиства краља Александра у Марсеју. Њено искрено признање као увод у својеврсну личну и књижевну авантуру, којој ће припадати скоро осам година (од 1934. до завршетка рукописа, под

1 sgaronja@gmail.com

2 Ребека Вест, рођена је 1892. године у Лондону. Право име јој је Сисили Изабел. Већ са четрнаест година објавила је свој први текст у прилог женског права гласа, а и касније ће бити поборник идеја социјализма и феминизма, мада се после удалила од њега. Уписује Академију драмских уметности у Лондону, али је брзо напушта, да би постала новинарка феминистичког листа „Слободна жена“, када узима и псеудоним Ребека Вест под којим постаје позната већ са двадесет година. Привукла је пажњу тада већ славног Херберта Џ. Велса, а сарадња се пре-

немачким бомбама, у Лондону, 1942. године), међутим, само је увод у много дубљи проблем који припада домену имагологије, а тиче се слике Балкана (књижевне, путописне, антрополошке) конретно, у овом случају, из пера енглеских мислилаца и писаца, о углавном, једном потпуно њима непознатом, „мање битном” делу Европе, а ако су га посетили или о њему писали, то су углавном текстови писани површно, сензационалистички, романтичарски, или низ егзотичних импресија из ракурса постколонијалне имагинације „Извишљања Руританије” (Goldsvorti 2000) или савремене глобалистичке праксе мишљења и промишљања „балканског мита” (Noris 2002). Увек и обавезно то је углавном геополитичко сагледавање (са идеологијом у контексту) на релацији цивилизацијски Центар-Периферија, у чијем темељу лежи једно суштинско и дубоко неразумевање Другог, сем себе, као Центра „моћи” (Mojsi 2013) из чијег ракурса се све промишља и по чијим стандардима се све самерава. Овој поједностављеној постколонијалној схеми англо-америчких и западних мислилаца, дубоко се опиру два монументална дела, мора се нагласити, жена и Енглескиња, Мис Ирби и М. Мекензи (*Путовање по европским земљама Турске у Европи, 1868* (Mekenzi–Irbi 2007) и Ребеке Вест, настало осам деценија касније а која, колико одскачу од свих паушалних дела и оцена својих сународника од 18. до 20. века (Goldsvorti 2000), толико су имала несрећу да је њихова рецепција недовољно укључена у културне системе оба пола: с једне стране, нису повиновала стереотипним идеолошко-политичким обрасцима у крилу британске (англо-америчке) културе, али нажалост, нису битније присутне ни у књижевној традицији југословенске и српске културе, на које се ова два дела непосредно односе, почев од наше пословичне склоности забору (Мис Ирби), до експлицитно идеолошко-политичких разлога током периода социјалистичке Југославије у другој половини 20. века (у случају Ребеке Вест).

творила у љубавну везу која ће потрајати десетак година и из које ће се родити Ребекин син Антони Вест (1914). Објављује студију о Хенрију Џејмсу (1916), први роман *Повратак војника* (1917), *Суђија* (1922), када постаје цењено име и професионални писац. Путује у Америку 1923–24. и ради за „Њујорк Херланд Трибјун” који ће финансирати њена каснија путовања. Есеје *Та чудновата потреба* објављује 1928, а роман *Харијет Хјум* 1929. Године 1930. удаје се за банкара Хенрија Ендрјуза, који ће јој бити значајна подршка, све до своје смрти, 1968. године. Наслућујући опасност од наступајућег фашизма у Немачкој, објављује 1933. студију о Св. Августину, као и збирку приповедака *Оштар глас* (1935) који хвале В. Вулф и Х. Џ. Велс. Године 1936. она објављује и познати роман *Трска која мисли*. То је доба када на подстиај Британског савета одлази за Скандинавију, да би потом упознала на балканској турнеји и Југославију, коју ће потом посетити још два пута. У периоду од 1937. до 1941. пише монументалан путопис *Црно јатње и сви соко* о својим утисцима у Југославији (објављен 1942). После рата објављује есеје *Трај баришта* (1954), предавање *Двор и замак* (1957), роман део трилогије *Рођака Розамунд* (*Фонџана се преселила*, 1956), роман *Пишце њагају* (1966), расправу *Ново значење издаје* (1962). Бројне започете рукописе попут оног о Мексику, породичне мемоаре, књигу о Лондону на прекретници два века, није завршила, као што су и неки њени радови објављени тек постхумно (*Биографија Х. Џ. Велса*, 1984). Умрла је у Лондону марта 1983. године.

С обзиром да сам о делу Мис Ирби и Мјур Мекензи већ писала (Garonja Radovanac 2010), монументално дело Ребеке Вест овде ће бити сагледано само из једног, али кључног и вероватно најинтригантнијег аспекта – као сусрета са Другим, у овом случају плодносног филозофско-уметничког сучељавања Ребеке Вест са балканским митом, као дубоко проживљене спознаје самих корена колективног архетипа на коме он почива, а што у сопственој култури и времену у којем је живела она рецимо, није успевала да пронађе. Више је разлога што је интергрални превод књиге Ребеке *Вест Црно јајње и сиви соко* на српском језику угледао светло дана тек на почетку 21. века (2001), што значи да је он фактички остао непознат југословенској култури и јавности током читаве друге половине 20. века, односно око шездесет година од свог изласка из штампе (1942)³. Као што је познато, избор из ове књиге (идеолошки цензурисан), што је сад лако схватити, објавио је једино преводилац Никола Кољевић осамдесетих година прошлог века (Koljević 1984), што је био први сусрет југословенске и српске публице са овим делом. Након тога, турбулентне године ратова деведесетих, који се у 20. веку на тлу Југославије појављују у правилним временским размацама, а што је резултирало и нестанком државе о којој је Ребека Вест са толиком фасцинацијом писала у првој половини века, условили су тек друштвене услове (ослобођене идеолошке цензуре) да се ово дело интегрално појави у нашој средини у целини.

Жанровски хетерогено дело *Црно јајње и сиви соко*, најмање је путопис (мада поседује врло прецизан и мапиран итинерер њеног путовања у Југославију на предлисту и залисту књиге)⁴, а више је заправо у густом наративном преплитању спој есеја, филозофских премиса и трактата, колико и прави роман са главним јунацима (самом књижевницом и њеним супругом, али и пријатељима-пратиоцима на овом путовању, Југословена), са низом луцид-

3 Књига је октобра 1941. објављена у Њујорку, а почетком 1942. године у Лондону. (Selic 2008: 878)

4 Итинерер који је послужио Ребеки Вест за њено волуминозно дело, свакако је њено друго путовање у Југославију, за Ускрс, 1937. у пратњи супруга, када је настао највећи број записа, док га је њено треће (самостално) и последње путовање, финализирано (у ставовима, провереним утисцима и сл.). Тако у поглављима ове књиге срећемо садржај који верно прати и мапа на предлисту књиге. Супружници су (ноћним) возом из Берлина стигли прво у Загреб (више поглавља), а затим следе целине књиге: Далмација (Сушак, Сењ, Раб, Сплит – више поглавља, Салона, Трогир, Корчула, Дубровник – више поглавља, Цавтат, Пераст, Котор), Херцеговина (Требиње, Мостар), Босна (Сарајево – више поглавља, Илица, Требевић, Травник, Јајце – више поглавља), Србија (Београд – највише поглавља укупно 8, Топола, Земун, Фрушка гора), Македонија (Скопље – више поглавља, Скопска Црна гора, Нерези, Охрид – више поглавља, Струга, Свети Наум, Битољ – више поглавља, Кајмакчалан, Ноћ уочи Ђурђевдана), Стара Србија (Косово поље – више поглавља, Грачаница, Приштина, Косовска Митровица – више поглавља, Пећ – више поглавља, Дечани), Црна Гора (Колашин, Подгорица, Скадарско језеро, Цетиње – више поглавља, Будва), Епилог (на око шездесет страница, писан 1941).

них, медитативних личних опсервација и лирских пасажа, које све прожима изузетан дар за синтетичко мишљење, продубљену симболизацију и ретке, контрастне слике у дубинском сучељавању и промишљању виђеног. Из таквог доживљаја свог путовања живота, окосницу дела чине две централне слике / симбола – сцена жртвовања црног јагњета у прастаром паганском обреду одржаваном миленијумима у Македонији, у мистичној смени ноћи и дана, као и сублимисана слика „сивог сокола”, тог гласника из Јерусалима, у чијој симболичној визији је садржана сва њена фасцинација не само лепотом и духом српске прошлости кроз народну епику, експлицирану у стиху („[...] Полети соко тица сива / Од светиње, од Јерусалима [...]”), већ и сам избор (историјске) судбине кроз централни мотив наведене епске песме (избор цара Лазара између „царства небеског и царства земаљског” уочи Косовског боја)⁵, који она преноси на судбину читаве Европе. Из ова два кључна балканска (митска) симбола извучен је веома срећно изабран наслов читавог дела Ребеке Вест, у сучељавању одабраних симбола: **црно јагње – сиви соко**.

Ребека Вест је укупно три пута путовала у Југославију. Као што је напоменула, након трагичне смрти краља Александра од атентата у Марсеју октобра 1934, Ребека Вест, на предлог Британског савета већ у пролеће 1936. године је први пут отишла на „балканску турнеју где држи предавања у неколико југословенских градова” (Selić 2008: 877). Говорећи о том свом првом утиску, да је Југославија „многа боља пример за политичку идеју коју желим да изложим” (Vest / Selić 2008: 877), Ребека Вест поново долази за Ускрс, 1937. године, заједно са супругом Хенријем Ендрјузом – путовање које постаје кључно за настанак њеног дела – најзад, трећи пут и последњи пут, она путује сама 1938. године, како би коначно уобличила своју књигу о Југославији за коју је рекла да је „ужасна, компликована књига која никога неће интересовати” (Vest / Selić 2008 : 877). На последња два путовања домаћин јој је био Станислав Винавер, који у књизи носи фиктивно име Константин, и о коме Ребека Вест оставља драгоцену сведочанство (књигу, на неки начин, њему и посвећује, као и свим пријатељима „у Југославији, који су сада сви мртви или поробљени” (1941).

Потребно је објаснити политичко-идеолошки тренутак интересовања Ребеке Вест за Југославију, тј. Балкан у тридесетим годинама 20. века. Феминизам је у успону, нарочито после Првог светског рата, где жене, иако

⁵ Иако је владала рестрикција хартије, у свакодневно бомбардованом Лондону од стране немачких фашиста, издавачи су били фасцинирани Ребекиним делом на преко 1600 страна, објашњавајући зашто су се одлучили на штампање усред рата. По речима уредника Ловерта Диксона: „Како су могли да не буду фасцинирани, када је књига јасно показивала да Источни Лондон не би лежао у рушевинама да балканска хришћанска војска није била поражена на Косову 1389. године” (Столић: 878).

пацифистички и изразито антиратно расположене нису могле да спрече рат, а када се он већ десио, показале су се незамењивим у хуманитарним мисијама, у позадини ратних дејстава, као болничарке, фабричке раднице и културни посредници, показујући се незамењивим или бар једнако вредним чланицама друштва, које их је до тада држало на друштвеној маргини (Мајлс 2012: 204–211). Посебно јаке везе британских женских болничких мисија су успостављене у Балканским и Првом светском рату са српском војском (Гароња Радованац: 2014), након чега у многим земљама Запада оне успевају да се изборе за право гласа, конкретно у Енглеској 1918 (Мајлс 2012: 230–233). Након Великог рата, у књижевној делатности, подстакнуте поготово манифестом *Сопствена соба* Вирџиније Вулф (Vulf 1929), бројне књижевнице недвосмислено приступају феминистичком дискурсу, како у јавном деловању, тако и у свом књижевном стваралаштву, којима припада и Ребека Вест (Selić 2008: 873–875). У међуратном периоду интелектуалкама и књижевницама Запада постају привлачне и левичарске идеје комунизма, потекле из Совјетског савеза, али су их брзо напустиле (Vest / Selić 2008: 877)⁶. Но, проблем откривања „самосвести“ британских и уопште англо-америчких (западних) интелектуалки, да у непознатим и далеким деловима света, или Европе, открију „себе“ много је дубље природе. То је појава која сеже још од половине 19. века, када прве Британке и Американке, стекавши право да путују саме, најчешће у својству мисионарки или гувернанти, или просто богатих авантуристкиња по колонијалним царствима Британске империје, ослобађајући се колико стега патријархалног канона, класне диференцијације, перманентно одузиманих права на образовање, толико и грађанског конформизма и духовне испразности таквог живота (Мајлс 2012: 201–211)⁷, у слободним интелектуалкама условио је жељу за Другачијим искуством (географским просторима, обичајима, народима), где је управо откриће Балкана, након грчких и српских устанака под Отоманском империјом, било примарно. Из ових разлога крећу и Мис Ирби са Мјур Мекензи још половином 19. века у својеврсно истраживачко путовање по земљама европске Турске (упркос, јавно прокламованој туркофилној политици Британске империје), а откриће хришћанских народа, поглавито Срба, њиховог усменог наслеђа и духовних спо-

6 Чувши за пакт који су Хитлер и Стаљин склопили 1939. године, Ребека Вест постаје жестоки антикомуниста (Selić 2008: 878), штавише „постаје јој одвратна свака врста тоталитаризма“.

7 Тако на пример, Розалинд Мајлс наводи карактеристичан закључак: „Сам успех Индустијске револуције у стварању богатства, створио је и беспослену супругу као одлике мужевљевог друштвеног успеха. Производња вишка робе и вишка новца неизбежно је довела и до производње вишка жена. Створила је и концепт који је у историји био сасвим нов, идеју да мушкарци треба потпуно да издржавају жене. Мнобројне жене из растуће буржоазије нашле су се тако у процепу између порцуланске лутке и кућног љубимца, гурнуте у класичну улогу „мале жене“ која и данас постоји (Мајлс 2012: 201).

собности посебно на Косову и Метохији, Босни и Херцеговини, под вековном турском окупацијом, тако и у тек ослобођеној Кнежевини Србији (под кнезом Михаилом), васпостављају нову „самарићанску” мисију проналазећи циљ властитог живота – просветну, културну, политичку борбу за ослобођење хришћанских православних народа од турске власти, којој је Мис Ирби посветила читав живот (преселивши се у Сарајево где је основала и прву Српску женску школу, а ту је и умрла 1911. године). Та линија, дакле, присутна од Мис Ирби и њених следбеница, преко Британки и Шкотланђанки у Србији током Првог светског рата, фундирана је управо у међуратном периоду управо ангажманом Ребеке Вест, закључно рецимо, са Дорис Лесинг (Lesing 2010) на крају 20. века. И тренутак када је Ребеки Вест тридесетих година засметао духовно испразан, фриволан и конформистички живот Запада, уљуљкан већ вековима у сопствени комфор најјаче империје света, он се поклопио са „наслутом” нечег Другачијег, трагичнијег, саме метафизике зла, коју је осетила само чувши име земље, чији је краљ био убијен. Желела је да упозна, окуси то нешто Друго, и у томе да нађе саме корене смисла, колективног архетипа, мита, али и себе, као и учешћа сопствене културе (цивилизације) у томе. Балкан јој је, што је одлично наслутила, управо те одговоре могао да понуди.

Но, парадоксе и политичке турбуленције на Балкану током целог 20. века, није могла да прати ни Ребека Вест, која га је као мало ко у Британији тих тридесетих година 20. века, тако добро упознала. Иронију судбине и оповргавање њеног сопственог (политичког) става, али посредно и судбину њене књиге о Југославији, представља, већ током Другог светског рата (скоро истовремено, само две године касније од када је књига утледала светло дана), Черчиллов споразум са Титом 1944. године, који Ребека Вест доживљава као „понављање Минхенског споразума” (Хитлер–Стаљин), тј. спрегу и издају „једне земље” која се предаје у руке тоталитаризму (Vest / Selić 2008: 879). Разочарана, попут још једне Енглескиње, леди Пеџет, која је здушно помагала Србе у Балканским и Првом светском рату, и једну доследну идеолошку линију државног уређења (Краљевину Србију, Краљевину Југославију), Ребека Вест и њено дело су већ тим чином за нову Југославију фактични били „мртворођенче” – анулирани из рецепције за читавих педесет година, а њено волуминозно дело остаће непознато кроз низ деценија, онима о којима је писала и на које се оно односило, па се стога у (социјалистичкој) Југославији о њој дуго неће знати готово ништа.

И сама енглеска критика, била је по изласку из штампе, фасцинирана, али и „збуњена” њеном књигом о Југославији. На питање једног критичара, како је постигла да у њој буде „онолико систематичности, колико и у спектру боја пољског цвећа”, она одговара:

„Када бисте само знали колико сам се мучила да бих постигла тај ефекат!
Желела сам да људи, не неки велики и изузетни људи, већ просто људи

схвате ситуацију у којој се налазе Јужни Словени и од каквог је значаја та ситуација за њих лично. А то се није могло постићи без дугачке и компликоване приче која захтева неуобичајено много пажње и стрпљења. Да бих читаоце навела да иду мојим путем намерно сам тој причи дала лаку, необавезујућу привлачност пријатних ствари из живота, изглед пољског цвећа расутог по ливади” (Vest / Selić 2008: 884).

Многи англо-амерички критичари су јој замерали на њеној „љубави према Србима”, а многи су за њеном књигом посегли тек током ратова деведесетих 20. века, помно проучавајући њену књигу, која, нажалост, и поред своје полифоничности, није могла много да помогне у промени нових геополитичких, наручених ставова и оцена о „српској кривици” од стране многих „стручњака за Балкан”, чиме се наставља она линија „Измишљања Руританије” (Goldsvorti 2000), започета према Балкану још у 18. веку. Међутим, књига *Црно јаће и сиви соко*, својом иманентношћу, унутрашњом снагом и симболиком, наизменичним спајањем паралелних временских токова – времена од пре неколико векова са савременим добом, са посебно раскошним асоцијацијама и аналогијама у откривању једне „непознате и загонетне” али заводљиве земље и поднебља, са изузетно проницљивим и беспоговорним ставовима, закључцима и судовима, од којих је највише полемике изазвало бриљантно поглавље Ребеке Вест (у поглављима о Сарајеву) о атентату на престолонаследника Хабзбуршке монархије Франца Фердинанда 1914, једној колико романескној наративној целини толико и правој психоаналитичкој студији тирано-владара, са прецизним узрочно-последичним везама на вишем, метафизичком плану (Фердинанд – човек који је као хоби имао лов, са енормном жељом за убијањем и који се наубијао толико животиња, није могао завршити по њој другачије, него као симболичка жртва, „ловина”)⁸, што би заслуживало један посебан рад и анализу са књижевног аспекта – сведочећи, само овим примером, о вечној и све већој актуелности њене књиге у новом веку, као правом походу у адекватној рецепцији о једном важном делу Европе. Јер, по речима Ане Селић, преводиоца и писца поговора, „После сусрета са овом њеном књигом, први пут у целини преведеном на српски, двадесети век, чији је била сведок и хроничар, више никада неће бити исти” (Selić 2008: 884).

8 Цитат: „Може се стога лако претпоставити да је исто онако како се пред св. Жилијеном Хоспиталцем оне ноћи када ће убивши своје родитеље испунити своју судбину, појавила сва она дивљач коју је убио (Франц Фердинанд – прим. С. Г.) као немилосрдни ловац, и на пријему у Сарајеву појавило пола милиона звери које је пушка Франца Фердинанда, према његовом сопственом рачуну, раставила од живота” (Vest 2008: 261).

2.

„Насиље је заиста било све што сам знала о Балкану”, констатује на једној од својих уводних страница Ребека Вест (25)⁹. Додајући хуморно да јој у нагло побуђеном интересу за Југославију из њеног најближег окружења није могао помоћи нико, јер нико о тој земљи „ништа није знао”, она се упустила у студиозна истраживања свега што је на енглеском језику написано о тој земљи, свега што је од својих претходника о Балкану могла наћи, констатујући, такође опет хуморно, да су њени бројни сународници, путујући на Балканско полуострво „не би ли утврдили ко заправо кога злоставља”, утврдили „да заправо свако злоставља сваког”, са конотацијом, да су се враћали кући „сваки са својим балканским љубимцем при срцу” (Бугарином, Албанцем, православним Македонцем, Србином), и увек са истом причом о „напаћеним и невиним, увек жртвом и никад крвником” (25).

Карактеристичан је, у том смислу, и њен разговор са мужем, на уводним страницама књиге. На питање супруга „Зар је тамо толико лепо?”, она одговара: „Много лепше него што могу да опишем”, да би у парадоксу додала: „Па, тамо има свега. Осим оног што ми имамо.” Ту идеју Ребека Вест појашњава, такође у истом дијалогу: „Ми на Западу нисмо толико богати колико мислимо. Или, тачније, имамо тако мало онога што људи на Балкану имају у изобиљу...” (27). Показујући упропаштени вез, као крунски доказ, објашњава мужу: „Али да ови малоумници нису овде упропастили вез, видео би да народ чије је то дело има више од нас” (27). Ову своју фасцинацију, Ребека Вест наставља и у некој врсти монолога: „Никада нисам сасвим сигурна у реалност онога што видим ако то видим само једном...” са објашњењем да ће „постојати опасност да остане само део мог, приватног сна”. Из тог разлога њена одлука (као и пресудан моменат за настанак ове књиге), је постала неопозива: „Морам да се вратим у Југославију, у ово доба идуће године. У пролеће, за Ускрс /1937/” (27).

Већ на обалама острва Раб у Јадранском мору, Ребека Вест дефинише циљ свога пута и тајну коју је желела да открије себи и другима, а која се стално креће на непомирљивој супротности, бинарној опозицији Запад–Балкан:

„Њихова лудост (Запада – прим. С. Г.) се потврђује већ самим начином на који изговарају реч „Балкан”: он сугерише хаос који пркоси људској врлини и интелигенцији и који их спречава да га преправе у оно што би он у ствари требало да буде...” (114), да би мало касније ову мисао развила:

„Запад је крив за многа зла, вулгаран је, површан и окрутан када је у питању економија, али никада није упознао такву смрт каква је била у хриш-

9 Сви цитати су из наведеног издања Ребеке Вест (2008), са страницом у загради.

ћанским провинцијама под османском влашћу. Од тога су ме спасили становници Раба: или би требало да кажем да ме спасавају и сада. Жена која је седела на каменом зиду живи у немаштини, јер је њеним златом купљена моја безбедност од Турака. Немоћна и збуњена стајала сам на високој планини и гледала острво прекривено терасама на којима су моји спасиоци, мали и црни попут мрава, трчали тамо-амо, покушавајући да своју судбину учине бољом” (114).

Напомињући ту непатвореност сачуване првобитности на визуелном, али и родном плану: „Необично је и болно наћи се у свету где су мушкарци још мушкарци а жене заиста жене” (166), Ребека Вест истиче „квалитет видљивости”, разлажући ту спознају на следећи начин:

„Та слика била је вредна гледања сама по себи. Али је изгледала и тако типична за живот у Југославији, на Балкану, *јер сам је моћла видети...* (мој курзив). Суштина је да овде у Југославији нисам морала да чепркам по наносима свакодневнице да бих нашла алузију на тај процес: једна старица и једна девојка откриле су га на улици, драматично и у присуству мноштва људи. Тај квалитет видљивости је оно што Балкан чини посебно очаравајућим...” (161).

Суптилност личних спознаја, она такође на једном месту образлаже чињеницом да се боји „да јој град неће бити тако леп како сам очекивала, а да ће ми живот на Балкану изгледати *исти као и било где гдје*” (курзив С. Г., 161). Ту изузетност, коју је наслутила, откривала у призорима, пејзажима, људима и грађевинама, Ребека Вест је срећом пронашла. Балкан је није изневерио.

Треба нагласити да целокупну архитектонику нарације Ребеке Вест из поглавља у поглавље карактеришу три нивоа: 1. романескна путописна нарација са најситнијим детаљима (путовање, смештај, коментари и дијалози са мужем пред призорима виђеног, као и портрети људи које среће – знане и незнане – у пратњи, или случајно упознати на различитим дестинацијама (квалитет који срећемо и у делу Мис Ирби и М. Мекензи); 2. дубљи идеолошко-метафизички план промишљања виђеног на Балкану (који је и највреднији): кроз свој велики дар за синтетичко мишљење, респективно познавање историјских догађаја на Балкану као и српске историје и народне песме, добру (и тачну) обавештеност о сваком месту, граду, крају-региону кроз који пролази – све уобличава њено сјајно уочавање узрочно-последичних веза између прошлости, садашњости и будућности, са необично прецизним и тачним оценама збивања како из прошлости, тако и проценама наступајућих догађаја на нашим просторима (и било би добро често цитирати неке њене ставове, потпуно актуелне и данас у тзв. „балканском питању”); 3. најзад, чисто „женски” план посматрања – запажања женских физиономија, начина

облачења, духовности жена на Балкану, толико и дубљи – феминистички ангажман (о вековној патријархалној потчињености, али и мимикрији жена Балкана), све то проткано понекад изузетним и сликовитим лирским и ликовним пасажима које њено (женско) око непогрешиво запажа. „Таква ношња има снагу сна или уметничког дела које се може тумачити на више начина, који истовремено објашњавају неколико видова стварности” (227), пише Ребека Вест за женску ношњу у Мостару.

Лични план приказивања свега виђеног је највећа драж овог монументалног дела. Слике виђеног, догађаје, физиономије, опсервације, где она цео простор види као низ сензација, читалац на исти такав начин прима, чиме се потврђује аутентично дејство литературе. Рецимо, реченица којом раздваја и просторне и културне мапе Балкана (путовање од Дубровника до Мостара): „Била сам тако заморена кишом која је лила да сам заспала и *пробудила се у дружчијој земљи*” (курзив С. Г., 224).

Права мала феминистичка студија, која као подтекст прати готово сваки виђени приказ, присутна је на многим страницама. Тако она описује један „пијачни дан у Сарајеву”, започињући карактеристичним ставом, битно другачијим од стереотипа којим су њени сународници описивали исто:

„Не разумем зашто су викторијански путници кроз ове крајеве показивали презир према раји, то јест, сељацима хришћанима које су сретали.” И даље наставља:

„Жене изгледају као јунаци... Оне су лепе и жилаве као и њихови мушкарци... Најпре, изгледају срећно и када изгубе младост... Све изгледају као да су искусиле подоста бола и тешкоћа, али оно што су проживеле није њих навело да посумњају у вредност живљења” (255).

Такође је вредно навести њене ставове који имплицирају дубља питања, чак у својству парадокса (цивилизација – примитивизам) хуморно интонирана:

„Те жене нису умеле да читају. [...] Због тога нису осећале неки велики губитак. Сваки писац који иоле вреди добро зна *да веома мали део књижевности усјева да људима надокнади штењу коју су претрпели тиме што су научили да читају*. (курзив С. Г.). Ове жене биле су уметнице и створиле су нешто од свог домаћег материјала. Народне песме, по мом уверењу, показују рафинирано и поетско гледање на живот и ако човек довољно пажљиво посматра неку од ових група, свакако ће то уочити. Чини ми се да овакве жене никада нису стварно робови, јер су пронашле неки лукав начин да убеде своје мушкарце да их штите и истовремено оставе духовну слободу” (256-257).¹⁰

Насупрот овом запажању, за жене Скопске Црне Горе, она ће, такође на основу ношње, закључити следеће:

„Такви украси за главу и одећу не настају случајно. Њих намеће друштвено устројство које има неуротичан однос према женском телу, које жели да га увреди и натера на скривање; у таквом друштву женама је немогуће да буду срећне” (511).

Пратећи идејно-филозофски план овог путописа, њену изузетну обавештеност о балканској историји (како старијој, византијској и српској, тако и савременој, 19. и 20. века), од града до града и места које посећује, где спајајући историјске чињенице у луцидне опсервације са смелашћу које ни један данашњи савремени политичар није дорастао, Ребека Вест дијагностикује (а поводом посете Кајмакчалану) појаву стратешког неразумевања Запада и Истока (коме припада и Балкан), што је, заправо, универзална категорија и којој се по актуелности, а у односу на савремену геополитичку стратегију, не може одузети ништа:

„За хиљаде, чак и милионе људи у Енглеској и Америци падине Кајмакчалане немају никаквог значаја осим као место на коме је мноштво људи неславно нестало, као у железничкој несрећи, јер су били толико глупи да се заваде и започну рат. Многи Американци, немајући искуство са агесијом, доиста верују да све ратове планирају произвођачи оружја и да ниједан народ никада стварно не тлачи неки други народ. Они не уважавају просту чињеницу да су Немци, Аустријанци и Бугари извршили инвазију на Србију с намером да побију њене становнике и отму им имовину. Ненаучени да прихвате такву идеју, тако што ће узети у обзир да су Турци пуних пет векова управо то чинили на великом подручју Балкана, они су убеђени да су то бајке које шире Викерс и Шкода...” (583).

На другом месту, Ребека Вест (која је у пратњи свог супруга, Станислава Винавера – овде Константин, и његове супруге, овде – Герда), слушајући причу о бици између српске и бугарске војске на Кајмакчалану 1916, закључује:

- 10 Луцидна је суштински феминистичка опаска Ребеке Вест о женама Босне (реч је о хришћанкама, Српкињама из околних села) у односу на често фрустрирану, иако у материјалном изобиљу, жену Запада и по питању секса: „Било је очито да су те жене могле да задовоље своје основне жеље [...] Као и све друго што је материјално, секс нема никакву вредност осим оне коју му даје дух, а дух је у својим рачуницама увек под утицајем тежње за слободом. У извесном погледу ове жене никад нису биле поробљене. На њима се просто видео белег слободе и духа. Тај дух се није исказивао само у громогласном смеху и подруживању” (255).

„Све је било превише чудно. Овде су краљ Петар и принц Александар седели и... размишљали како ће онај ко заузме врх по имену Кајмакчалан, што значи качица за путер, завладати и равницом, па стога врх мора бити заузет, мада је то изгледало немогуће. Извршење тог задатка сврстава их у групу великих људи света...” (579),

са опаском Станислава Винавера да је овде „Србија добила рат за све вас остале народе” (579).

3.

Свакако најзначајније место, у коме се сучељавају сва три наведена плана овог дела, представља поглавље, кључно за целу књигу, под насловом „Ноћ уочи Ђурђевдана I и II” – не само због романескног наративног плана (Ребека Вест и њен супруг долазе у Скопље, где су гости у дому наше прослављене хеленисткиње Анице Савић-Ребац и њеног мужа Хасана – у књизи: Милица и Мехмед), већ због дубље, метафизичке равне, овде артикулисане у симбол првог реда – открића не само тајне Балкана кроз сцену ђурђевданског жртвовања црног јагњета, прастарог паганског обреда, сачуваног све до половине 20. века, којем и Ребека Вест присуствује, из чега се имплицира дубоко промишљање самих поставки човечанства у вечитој (митској) опозицији Добра и Зла, са веома критичким погледом на њихова тумачења (поглавито у католичкој и протестантској религији), али и рационалистичкој филозофији Запада.

У овом поглављу посета трима култничким тачкама балканског паганизма, као у каквој градацији – Светом камену у муслиманској богомољи, гробу св. Ђурђа и жртвовању црног јагњета на Овчем пољу, где је енглески брачни пар кренуо на позив Анице Савић-Ребац и њеног мужа Хасана, карактеристична је опсервација Ребеке Вест, која добија статус трајне премисе: „До тада нисам показивала неку већу радозналост према ономе што је требало да видимо те ноћи, знајући да је чист губитак времена *сваки покушај да унапред замислим оно што ће ми Југославија понудити*” (курзив С. Г., 612).

Са наглашено поетским дискурсом у опису „два метра виског црног” светог камена, који жене морају да загрле и да саставе руке око њега, да би им се испунила жеља (најчешће плодност, односно оваполохење уз помоћ божанског, рођајног принципа), мала група се упутила црквици Светог Ђорђа:

„На малом брду видели смо светлуцање нејасне светлости и кренусмо у том правцу... Доживљај је, када се затворе очи, био невероватан... Пођосмо стазом која је водила узбрдо до мале капеле и придружисмо се гомили која се тискала да уђе... Гомила ме потисну напред и ја угледах на средини пода крст и људе који су се збијали око њега. Крст стоји на гробу

светог Ђорђа', прошапута Милица, 'погледај, о, погледај! Па то је невероватно! То је грчки обред инкубације, тако су Грци лежали по читаву ноћ на Аполоновом олтару да би у сну ушли у умове богова и сазнали своју будућност!" (614).

Колико се овај обред „сажео”, закључује Ребека Вест, поредећи старе Грке, који су желели да продру у сопствену будућност, и садашње жене (нероткиње), код којих се читава жеља „сажелела у обред да могу да репродукују нови живот”. Па ипак, закључује Ребека Вест, „овај обред је, иако тако сведен, био диван! То је био чин вере, за похвалу код људи који имају тако мало разлога да верују, који су доживели тако мало потврда да је живот вредан настављања” (614).

Међутим, право откриће, па и смисао читавог путовања садржи „Ноћ уочи Ђурђевдана II” како гласи следеће поглавље. И у њему провејава једна наглашено мистична и нуминозно-поетска атмосфера, која одражава и висок степен психолошког подтекста – узбуђења пред сакралним, светим:

„Од околних брда издваја се једно. Величанствено због свог аскетског камена и облика пирамиде; зову га Божји сведок. Кад је сунце одскочило, долину је облила светлост налик на грчку, она светлост која се не колеба и лебди као божанско присуство између тла и неба, као најважнији садржај хоризонта, важнији од било чега што је на земљи... Било је очито да се приближавамо неком кључном месту које није насеље” (617–618).

Но, контраст светости овог места са прозом стварности, тј. траговима жртвованих животиња (главе петлова, крви јагањаца), укључујући у свом натурализму и у опису управо жртвованог јагњета, које код ауторке, и поред свих добронамерних објашњења, како затечених намерника, тако и домаћина (да се деца рођена након годину дана, доводе до овог места, како би се њихови родитељи захвалили божанству за њихово рођење – крвном жртвом – црним јагњетом), у Ребеки Вест изазива читаву провалу немирења пред овако сучељеним чињеницама, имплицирајући неке од најдубљих поставки историје религије (или њихову ревизију), што је укупно и најзначајније место књиге. Преносећи метафизику балканског мита на читав људски род, Ребека Вест констатује:

„Било је глупо сумњати у ефикасност приношења жртава стени, јер људи то не би чинили да није било резултата, а чинили су то дуго, стотинама година. Требало би, наравно, рећи хиљадама година... *Али оно што су чинили на стени било је ужасно*” (курзив С. Г., 620).

Такође, осећајући потребу да ближе објасни овај непомирљиви контраст у себи, Ребека Вест даље образлаже ово искуство у својеврсну идеју: „Све

што сам видела претходне ноћи *није нарушавало ујлед људској рода*” (курзив С. Г.), кроз водећу мисао да сви обреди „који су могли подстаћи снагу љубави” су иманентни људском роду, конкретно које се чине ’за оздрављење својих душа’, изводећи из тога и критику сопствене цивилизације из које је потекла: ’Ми крешемо наш ум да би се могао уклопити у башту обичног живљења. Из наше свести искључујемо сва стечена знања... Али понекад је неопходно да знамо не само *где смо у времену нешто и где смо у вечности*, и зато ту забрану морамо уклонити.’“ (621).

Устрајавајући на констатацији да је жртвовање црног јагњета „бесмислен чин насиља”, чак и ако је жртва-захвалница за добијено дете, она изводи импликацију да је онда и „плодност супротност материнству и она рађа децу да би их мрзела”, тј. да је то „свесна превара”, оних који су све „измислили и одржавали (обред) вековима”, у сталном обнављању и „рађању зла”, из чега је цело обредно место „одисало ћудљивошћу, хиром, нестабилношћу” (621).

Најзад, целокупна симболика стене и жртвованог црног јагњета код ње израста у основну филозофску премису, исказану метафоричким језиком: „Добро сам знала ту стену. Целог живота живела сам у њеној сенци. *Целокупина наша заједна мисао заснива се на тој одвратној шврдњи да је бол права цена за свако добро*” (622).

Развијајући даље ту идеју:

„Али пошто смо опчињени том идејом жртве – проливањем невинне крви да би се задобиле невинне предности – једино што смо могли да учинимо са том пропусницом за спасење било је да је уништите. Постоји у васиони, делимично у нама а делимично изван нас, оно што је у потпуности божанствено, и то је оно што су људи убили када су разапели Исуса Христа... Њен обред су ми, под различитим образинама, од детињства препоручивале разне верске установе: католичке, англиканске, методистичке. Војска спаса... Та теорија у свим својим битним поставкама вређа разум, јер је немогуће да Бог који је праведан опрашта злим људима само зато што је добар човек прошао кроз агонију умирања на крсту” (622).

Најзад, целу идеју Ребека Вест сажима у луцидан исказ: „То је у великој мери допринело да ова васиона изгледа бесмислена, што обожаватељи стене и прижељкују” (623).

Уводећи и Шекспира (*Краљ Лир*) у ову тезу: „Устукнуо је пред њеним ауторитетом. Сматрао је да је такав обред у складу са стварношћу, коју је сматрао изопаченом”, она појашњава да

„људском роду не служи на част што врхунско уметничко дело западне цивилизације садржи само опседнутост стеном и пробуну против ње...

Овде на Овчем пољу могла се видети распуклина која се протеже кроз живот и уметност: на једној страни су људи који су саучесници стене, а на другој они који су јој непријатељи. Видело се такође и како та распуклина пролази кроз људску природу, чинећи нас располоућеним и неделотворним” (624–625).

Другим речима, по Ребеки Вест, „једним делом себе волимо стену и он нам казује да не треба да је одбацујемо, да је узвишена, мистична и да само плитки људи поричу вредност жртве”, иако остаје на становишту да је то „ужасно место на врху” истовремено са кључним исказом: „Али убити доброту је немогуће” (622).

Накратко ћемо се зауставити на овим премисама Ребеке Вест, које би свакако заслуживале један посебан рад. Као један од најстаријих обреда човечанства, као облик посредовања човека са божанским силама, обред жртвовања је познат у свим етнологијама света (Frejzer 1992), као и најстаријим књижевним делима (*Еп о Гилгамешу*, *Илијада*, *Одисеја*), чије импликације савремени истраживачи историје религије тумаче као „стадијум дуготрајнијег и сложеног митско-религијског процеса” и посредовану слику жртвованих богова плодности „јер деле патње тог човечанства, умиру и васкрсавају како би га искупила” (Eliade 2011: 128–130). Обред жртвовања „садржи драматичност чина, јер сам Космос настаје жртвовањем или саможртвовањем неког бога” (Eliade 2011: 128). У онтолошком смислу, прошаваши кроз субlimацију од људске ка животињској и биљној жртви, човек дарује божанству нешто најдрагоценије (често и „првину”) како би потврдио поредак, покренуо нешто значајно или захвалио се за нешто већ добијено (Pavlović: 1984). Крвна жртва је најскупоценији залог тог савеза са божанским, а крв њен еквивалент. Такође, делотворна жртва је само добороволна жртва. Засновано на митској дихотомiji добра–зла, живота–смрти, природно је да у савременој цивилизацији каквој припада и Ребека Вест, сви елементи жртвовања изазивају само ужас – они су укидање основних принципа хуманитета, и доводе у питање само учење о божанском Добру. Међутим, дубоко је проницљива „побуна” против таквог устројства света – као његовој инверзији – у којој мора да царује смрт да би се дошло до живота. Тако принцип жртве дубоко поништава целокупну људску цивилизацију, јер све на тој дихотомiji и почива.

4.

Други велики симбол ове прозе – симбол „сивог сокола”, у којем Ребека Вест изводи свој оригиналан увид о човечанству пред „избором”, заснован је на сасвим специфично нашој, тј. српској историјско-епској традицији. Њега она проналази на путовању по Косову и Метохији, попут њених сународница

Мис Ирби и М. Мекензи пре више од пола века, спознат управо на Косову пољу, том метафизичком простору патње и зла, где се одиграла велика битка између Срба и Турака 1389, а о којој је Ребека Вест обавештена до у танчине. Њен дијалог са Винавером (где разматрају периоде од Душановог царства до Лазареве погибије) тиче се бројних и минуциозних питања и запажања, да би међу њима као најдрагоценије сучељавање идеја (косовски пораз због неслоге великаша, односно, избора „у немогућим условима“), искрсно детаљ из песме „Пропаст царства српскога“ (Slepice iz Grgurevaca, Vuk II, бр. 45), који се такође откривалачки одразио на Ребеку Вест, прожет и аналогијом са савременом (историјском) ситуацијом у Европи:

„Значи, то је било посреди, Лазар је био припадник Лиге за мир, рекох. Ветар заталаса житно поље на врху брега преда мном, а ја осетих како дрхтај пролази мојом кожом и мојим крвотоком... Схватила сам да се песма на неки начин односи на мене, на нешто истинито и непријатно у мом животу... Лазар није био у праву, рекох себи, спасао је своју душу, а потом читавих пет векова ниједан човек на овој равници, а ни другде у Европи, на стотине миља у свим правцима, није могао да заштити своју душу. Требало је да одабере проклетство да би спасао друге људе... У ствари хтела сам да кажем *да не верујем у тезу ове песме*“ (курзив С. Г., 684–685).

Ово откриће, Ребека Вест потом разлаже такође, на ширем, универзалном плану:

„Одједном схватих зашто ме је ова песма погодила“, пише она и додаје да јој је Лазарев „начин размишљања био познат“ јер је припадао врсти људи који воле „част, слободу и склад“, да би то продубила на једној дубљој, метафизичкој равни:

„Али, иако су се такви људи рађали у свим временима, уз оне – попут мене – који су их следили, зашто онда таква срећа досад није остварена? Зашто још постоји сиромаштво када тврдимо да смо спремни на великодушност? Зашто се тако немарно односимо према будућности наше деце? Зашто мушкарци тлаче жене? Зашто постоји непријатељство између народа? Сада знам одговор. Знала сам га већ дуго, али је била потребна ова песма да бих признала себи да га знам“ (685).

Ова сазнања Ребека Вест такође метафорички заокружује луцидним закључком:

„Ако је тако, рекох себи, ако је некакав природни закон да су они који на овај свет дођу волећи више пријатно од непријатног предодређени за пораз, *онда је читав свешћ оћромно Косово* (курзив С. Г.), ужасна

равница натопљена крвљу, где људи који воле воде бој са људима који мрзе, и издају себе својим непријатељима, тако да љубав бива прогањана у неизмерно дугим историјским периодима, много дужим од кратких периода победа” (868).

Овај „блесак спознаје”, Ребека Вест је наративно довршила личним стањем: „Заплаках, јер су левичари међу којима сам живела читавог живота својим односом према спољној политици починили такво издајство. Увек су били у праву, али своје право никада нису успели да наметну...” (868).

Нуминозни тренутак сучељавања два кључна симбола у прози Ребеке Вест, литерарно су сједињени у наизглед „случајној” сцени, као реактуелизованом миту, кроз сусрет са Албанцем који је „у наручју држао црно јагње, исто онакво какво су, док сам посматрала, жртвовали стени на Овчем пољу; и у том часу значење Косова постаде ми сасвим јасно. **Црно јагње и сиви соко делали су заједно**” (подвлачење С. Г., 687).

Називајући и даље обред жрвовања „злочином” Ребека Вест закључује: „У том злочину, као и у већини историјских и појединачних злочина, они су (црно јагње и сиви соко – прим. С. Г.) били саучесници. То сам научила у Југославији” (687).

Ову идеју, можда најзначајнију кроз читаво дело, Ребека Вест дефинише у завршном пасусу поглавља:

„Југославија ми стално прича о смрти, рекох себи, о смрти Франца Фердинанда, о смрти Александра Обреновића и Драге, о смрти кнеза Михаила, о смрти кнеза Лазара, о смрти Стефана Душана. А истовремено је пуна живота. *Мислим да бисмо ми заједњаци морали доћи овамо да бисмо научили да живимо. Можда ми на Западу не знамо ништа о животињу зато што избегавамо да мислимо о смрти.* (курзив С. Г.). Човек не може научити географију ако се усредреди само на копно а занемари море” (689).

Последња реченица из овог пасуса звучи готово пророчки:

„Нисам веровала да ће ико из наше групе, а понајмање ја, бити у стању да се ослободи те *ошчињености жртвом која је довела до Косова*, а ако то не учинимо, ако неко не успе да је обузда, *она ће сиречити најпредак свега људског*” (курзив С. Г., 689).

Комплекс овако сучељених симбола (црно јагње – сиви соко) спознатих на просторима Балкана, представља најграндиознију књижевну спознају самих корена „нереда” у историји човечанства, али и разрешење „личне драме”. Дубоки хуманизам и ангажман књижевнице огледа се у сагледавању самих „корена зла” миленијумима институционализованог и нормираног, производећи на

исти начин иста негативна стања света: патњу, тлачење (класно, родно, национално), освајање и злочин (масован или индивидуалан). Уз то, ипак, она не негира (природну) смрт, сматрајући је, како ју је наш простор научио, нераскидивим делом живота, из чије спознаје човек постаје само бољи. Истовремено верујући и даље у љубав, доброту, право и истину, Ребека Вест је, може се рећи, исписала и „личну Библију”, кодекс који ће је интелектуално задовољити и значајно усмерити у будућим делима.

У посети Пећкој патријаршији, Ребека Вест први пут спомиње своје велике претходнице, Мис Ирби и Мјур Мекензи, показујући да јој је њихово дело било у рукама, као значајна лектира пре похода у наше крајеве, које је штавише, минуциозно ишчитавала:

„Присетих се епизоде о Патријаршији из оне изузетно значајне књиге *Путовање кроз словенске провинције европске Турске*, од гђице Мјуир Мекензи и гђице Ирби, у којој је тако добро сагледан Балкан да, иако је написана пре седамдесет шест година, и даље пружа најбоље одговоре на нека питања која муче савременог туристу” (723).

Своје претходнице она спомиње на још неколико места, оживљавајући карактеристичне детаље и њихова запажања о местима која је сада она походила: о Пећи и Дечанима, са опсежним опсервацијама у опробаном маниру (реалистички план сусрета са монасима, изванредно познавање историје, као и описи, нарочито манастира Дечани са околином) – све то у функцији да из свега извуче дубље импликације. Сем осведоченог ликовног дара у приказивању пејзажа, на пример: „Излазак из Сарајева је специфичан, опуштен, измиче опису, једноставно речено, прелеп је. Воз креће са дна посуде у којој лежи град, завојито се пење њеним странама и излази на саму ивицу. Ту, на рубу котлине постоји станица, и ту путник последњи пут баца поглед на стотину минарета, беле куће и зелени пламен јабланова. Потом путује кроз швајцарски предео – планине и борову шуму... а онда следи један шумовит кланац са велелепним призором...” (345), присутан је изузетан посматрачки дар (сем интереса за физиономије или колористички атрактивну одећу) и за саму физичку појаву – изглед и телесност као такву народа Југославије, како мушкараца, тако и жена, кроз све крајеве кроз које су прошли, где је честа квалификација за мушкарце „згодан” („згодан келнер” у Далмацији, „тројица згодне браће” у Скопској Црној Гори), да би тај њен утисак „експлодирао” у Црној Гори:

„Чини се као да је стваралачком духу овог места недостајало емоционалног и интелектуалног пигмента. А тај утисак појачан је страшном лепотом Црногораца. Лепота мушкараца и жена далеко превазилази легенду испредену о њој, јер легенде теже да угоде и расположе, а ово савршенство показује да доброг може бити и превише. Они су митска супротност чу-

довишћима. Та симетрија лица и фигуре, то богатство у коси, очима, тену и зубима, та непогрешива љупкост просто гуше око” (754).

5.

Најзад, као сумирање утисака, адекватних обиму овог јединственог дела о Јужним Словенима на Балкану, можда најбоље илуструје карактеристичан пасус:

„Повратак ми је донео осамљивање. Ништа ме у животу није тако погодило као ово путовање кроз Југославију. Разлог томе била је подударност природних облика и боја западних и јужних делова Југославије са урођеним облицима и бојама моје имагинације. Македонија је земља коју сам увек видела између сна и буђења; још од детињства, када би ми досадило место на коме сам се налазила, прижељкивала сам да се оно претвори у град налик на Јајце, Мостар, Битољ или Охрид. Али ово путовање погодило ме је и зато што сам захваљујући њему пронашла ону вунену нит која ће ме извести из лавиринта у коме сам, како сам са запрепашћењем открила, била заидана... Очито, моја дужност била је да је забележим” (816).

Мора се напоменути још једна велика и важна њена идеја проистекла из овог путописа о Југославији: „Поново сам почела да сумњам у империје... Теорија о Британској империји која тврди да је она постојала да би доносила ред и закон у оне делове света у којима је владао хаос била је углавном чиста обмана...” (817).

Но, у смислу „продуженог епилога” Ребека Вест цео подухват прецизно смешта и у конкретан политичко-историјски контекст свог времена (уочи Другог светског рата), чиме постиже изузетну актуелност, али и универзалност свог дела и ставова: „Стога сам одлучила да ставим на папир оно што је типична Енглескиња осећала и мислила крајем тридесетих година овог века нашавши се – *убеђена у неизбежност грубој англо-немачкој рати* (курзив С. Г.) – у прилици да следи тамне воде тог догађаја све до њихових извора. [...] Требало је да напишем дугу и компликовану историју, да је прожмем причом о себи и о људима који су ме пратили на мојим путовањима, јер је мој циљ био да покажем прошлост истовремено са садашњошћу коју је та прошлост створила” (816), да би све поентирала изванредном паралелом: годинама 1389. (који је зауставио турску инвазију на Запад) и 1939. (кроз попустљиву политику Енглеске према Хитлеру) и следећим закључком:

„Попут свих људи сличних мени, који умеју да пишу и читају и који су путовали по свету, била сам запрепашћена. А док сам погледом прелазила преко тог пустиг историјског пејзажа, по тој пустињи коју ни у својим најмрачнијим предвиђањима нисам могла замислити као место на које ће ме моја зла судбина нанети, схватила сам да ми није непознат. 'Овде сам већ била', рекох: и то је била истина, јер сам већ видела Косово” (838).

Вест, егзистенцијално упориште и смисао сопственог прегнућа проналази у каузалној вези прошлост–садашњост, а у контексту непосредних ратних искушења која су чекала Енглеску:

„Повремено ми се чинило да је писање ове страшне књиге – хронике бола, насиља и крвопролића у којој су се народи тако дуго окретали једни против других – неиздржив задатак; а можда је оно најстрашније што сам је, *га бих остварила свој науm и показала како се садашњост зачиње у прошлости* (курзив С. Г.), морала завршити док око мене бесни зло једнако оном које сам описивала. Сада читава Европа пати као Словени, под непријатељем кога је теже победити него Турке... (мисли се на Хитлерову Немачку – прим. С. Г.). Помишљајући на инвазију, или када би бомба пала негде у близини, молила бих се Богу да ми подари храброст коју имају Срби” (844).

Попут великих уметника она такође закључује:

„Јер, наравно, уметност нам даје наду да историја може променити своју ћуд и да човек може постати достојан поштовања. Шта је уметност? То није украшавање. *То је поновно проживљавање искуства.*” (курзив С. Г.). Када би уметност могла испитати сва искуства, човек би разумео читав живот и могао би да управља својом судбином. То је сила која би могла уништити *мит сцене...*” (курзив С. Г., 845).

Интересантно је да у завршним редовима, Ребека Вест, сем неких пророчких ставова који надилазе тренутак настанка њене књиге и протежу се на читав 20. век и судбину Југославије, далеко после њеног изласка из штампе:

„У овој драми главну улогу играо је српски народ, а не југословенски...” (854);

„Ова земља којој по патњи није било равне, сада превазилази све своје искуство” (858);

„Ако се Југославија одупре поносно и храбро, победници ће морати да је прихвате као саборца и подаре јој пуноправно место у неком будућем европском поретку...” (855),

сводно све заокружује метафизичком паралелом у актуелном политичком тренутку: избор кнеза Лазара уочи Косовског боја, са 27. мартовским пучем 1941. и реторичким питањем: „Зашто су Југословени изабрали да нестану?” објашњавајући: „Стога су одлучили да је боље да Југославија буде уништена него да се потчини Немачкој и преживи, а тај избор су *учинили из љубави према животној, а не из љубави према смрти*” (858).

Последња мисао Ребеке Вест у овом драгуљу светске књижевности враћа се иницијалном мотиву са почетка књиге – убиству краља Александра у Марсеју, спајајући тако временске и смисаоне тачке у велику уметничку целину. Образлажући да су се „Јужни Словени уздигли још степен више у својој парадоксалној историји”, са чињеницом да су „они своје поразе преобразили у велике победе, а оне су сачувале моћне савезничке империје од срамоте да постану слабе попут њих”, наводећи да сада (1941 – прим. С. Г.) многи траже утеху читајући њихову историју која је „само путовање од једне несреће до друге”, Ребека Вест своје волуминозно дело завршава чисто литерарном сценом, а поводом вести да се Југославија пркосно супротставила Хитлеру („обасјала је као сунчева светлост земље које је он прогутао и понизио, обећавајући пролеће”): грађани Марсеја спонтано су похрлили да цвећем оките споменик краљу Александру, на шта им је полиција препречила пут. Но, како гласе последње реченице: „Али они су се укрцали на трамваје који су туда пролазили. Трамвајције су возиле врло споро и народ је могао да баца цвеће на место на коме је убијен Александар, краљ Југославије” (861).

Закључак

Као и сва велика дела, и књигу Ребеке Вест *Црно јаће и сиви соко* можемо сматрати књигом са „отвореним крајем”. Не само да се она у својој волуминозности показује атемпоралном, захватајући саме иманентне законитости друштвених мена, како читавог света, тако и специфично Балканског полуострва, са процесима који су се по њеним судовима и запажањима математички прецизно дешавали и касније, већ је њена огромна љубав, посвећеност једном простору и народима, превасходно српском, данас можда више него икада у дијаметралној супротности са ставовима у садашњим центрима моћи, којима по рођењу и култури и сама Ребека Вест припада, тако добро дијагностиковане у завршним поглављима ове књиге, а иронијом судбине довршене управо завршницом тог истог 20. века – НАТО-бомбардовањем Југо-

славије¹¹. Балкански мит као рефлекс једне сложености и дубље, комплексније појаве, која се тиче читавог човечанства, садржане у метафизици зла, можда ни један странац није тако дубоко спознао, управо на нашем примеру, као Ребека Вест. Управо стога, за жаљење је што је ова „балканска Библија“ остала читавих пола столећа непозната превасходно онима о којима је писала – можда би колективно знање ових проникнутих каузалних односа у друштву и на једном одређеном месту (Балкан) пружио, ако не спас и избегавање зла, оно барем утеху и знање о механизмима како се производи зло на овом простору. Ни једна књига не мења свет, али можда би на време упознавање интегралног дела Ребеке Вест преиначило догађаје у Југославији деведесетих, уколико већ они нису били прецизно испланирани, управо у центрима моћи, против којих је свим силама и ауторка овог дела пре пола века. Метафизички закони, које је ова књига констатовала, само се понављају у правилним временским размацама, тако да се поставља и питање – да ли се заиста могао избећи Лазарев завет и 27. мартовски пуч и чему нас уче најновије политичке турбуленције? Такође, треба додати, да у расцепканом државицама и свакојачко осиромашеном простору бивше Југославије, и данас постоје читаоци и елите, којима се истина Ребеке Вест неће допасти, што значи да се цензура над њеним делом на Балкану продужава. Ипак, мисли, идеје и вера која продире из ње, оствариће можда ону њену спознају да једном, ипак, више неће бити потребна логика стене, жртва црног јагњета, нити егзистенцијална трагичност избора судбине у симболици сивог сокола.

11 Карактеристично је у том смислу навести речи Милована Данојлића: „Прочитавши књигу Ребеке Вест, *Black Lamb and Grey Falcon*, Ричард Холбрук се уплашио и похитао да, чини ми се у 'Њујоркеру' упозори јавност на штетност тог књижевног дела. Нипошто га не читати! Путотписни оглед *Dame West*, на преко 600 страница надахнуте прозе, натопљен је пријатељском љубављу према Србима, а Холбрук је, у духу тренутних политичких потреба, призивао мржњу.” (Милован Данојлић: „Како стојимо”, Печат: лист слободне Србије, Београд, бр. 419: 69)

ЛИСТА РЕФЕРЕНЦИ / REFERENCE LIST

- Elijade 2011: M. Elijade, *Rasprava o istoriji religija*, preveo s francuskog Dušan Janić, Novi Sad: Akademska knjiga.
- Frejzer 1992: Dž. Dž. Frejzer, *Zlatna grana: proučavanje magije i religije*; preveo Živojin V. Simić, fototipsko izd. 1939, Zemun: Alfa-Draganić. [orig.] Фрејзер 1992: Џ. Џ. Фрејзер, *Златна грана: проучавање магије и религије*; превео Живојин В. Симић, Фототипско изд. 1939, Земун: Алфа-Драганић.
- Garonja Radovanac 2010: S. Garonja Radovanac, „Putovanje po Kosovu i Metohiji u delu *Putovanje po slovenskim zemljama Turske u Evropi 1866*” *Kosovo i Metohija u civilizacijskim tokovima: međunarodni tematski zbornik*, knj. 2, Kosovska Mitrovica: Filozofski fakultet, str. 231–245. [orig.] С. Гароња Радованац 2010: „Путовање по Косову и Метохији у делу *Путовање по словенским земљама Турске у Европи (1866)* Мис Аделине Паулине Ирби и Мјур Макензи”, *Косово и Метохија у цивилизацијским токовима: међународни тематски зборник*, књ. 2. Књижевност, Косовска Митровица: Филозофски факултет, стр. 231–245.
- Garonja Radovanac 2014: S. Garonja Radovanac, „Žena u Velikom ratu u Srbiji 1914–1918”, *Godišnjak Katedre za srpsku književnost sa južnoslovenskim književnostima*, Beograd: Filološki fakultet Univerziteta u Beogradu, god. IX, Beograd 2014, str. 155–173 [orig.] С. Гароња Радованац 2014: „Жена у Великом рату у Србији 1914–1918”, *Годишњак Катедре за српску књижевност са јужнословенским књижевностима*, Филолошки факултет Универзитета у Београду, год. IX, Београд 2014, стр. 155–173.
- Goldsvorti 2000: V. Goldsvorti, *Izmišljanje Kuritanije: imperijalizam mašte*, preveli s engleskog Vladimir Ignjatović, Srđan Simonović, Beograd: Geopoetika.
- Lesing 2010: D. Lesing, *Zlatna beležnica*, preveo s engleskog Predrag Šaponja, Zrenjanin: Agora.
- Majls 2012: R. Majls, *Koje spremio Tajnu večeru?*, prevela s engleskog Bojana Vujin, Beograd: Geopoetika.
- Mekenzi–Irbi 2007: Mekenzi Džoržina Mjur – Irbi Adelina Paulina, *Putovanje po slovenskim zemljama Turske u Evropi*. Preveo Čedomilj Mijatović. – Fototipsko izd. iz 1868, Beograd: Luxphoto-Rotary club (orig.) Мекензи–Ирби 2007: Мекензи Џорџина Мјур – Ирби Аделина Паулина, *Путовање по словенским земљама Турске у Европи*, Превео Чедомилј Мијатовић. – Фототипско изд. из 1868, Београд: Luxphoto-Rotary club.
- Mojsi 2013: D. Mojsi, *Geopolitika emocija*, prevela s engleskog Milica Čečur, Beograd: Clio.
- Noris 2002: D. Noris, *Balkanski mit*, prevela s engleskog Tanja Slavnić, Beograd: Geopoetika.
- Pavlović 1987: M. Pavlović, *Poetika žrtvenog obreda*, Beograd: Nolit.
- Selić 2008: Ana Selić, „Хронологија живота и стваралаштва Ребеке Вест”, *Crno jagnje i sivi soko*, Beograd: Mono i Manjana, str. 873–884.
- Vest 2008²: R. Vest, *Crno jagnje i sivi soko: Putovanje kroz Jugoslaviju*, II izdanje, prevela sa engleskog Ana Selić, Beograd: Mono i Manjana.
- Vulf 2007: V. Vulf, *Sopstvena soba*, Beograd: Plavi jahač.

Slavica Garonja Radovanac

ENCOUNTERING THE BALKAN MYTH – REBECCA WEST’S TRAVELING ACROSS YUGOSLAVIA 1937*Summary*

In this paper, the monumental and genre poly-work *Black Lamb and Grey Falcon* by Rebecca West, is primarily seen through two key symbols mentioned in the title (black lamb - a symbol of sacrifice and peregrine falcons - the choice of Prince Lazar on the eve of the Battle of Kosovo in 1389), which shows the optimal approximation of Western culture to the Balkan myth. But the experience of Rebecca West, as well as her predecessor Miss Irby, emerges as dissonant work in relation to the stereotypical image of the Balkans and the Yugoslav peoples, mainly Serbian, in British literature, known by the phrase “inventing Ruritania” (V. Goldsworthy). In this study it was shown that insight of Rebecca West into the example of »Balkan myth« is reaching into the very roots of human civilization, based on good-evil dichotomy (sacrifice and suffering, the choice in impossible conditions, freedom of the deaths in relation to the life of slavery, etc.). From a purely literary perspective, it reaches into the philosophical premise revealing, above all, a deep understanding and humanism, both for the country, individuals and nations that she met in the Balkans, as well as in the context of political situation when the work was being created - on the eve of World War II.

Key words: Rebecca West, Yugoslavia, Balkan myth, imagology, East-West dichotomy

Рад примљен: 9. 5. 2016.
Рад прихваћен: 15. 5. 2016.